

VI. ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

УДК 332.33

РОЗВИТОК НАУКОВОЇ ДУМКИ ЩОДО ПИТАНЬ ЕКОНОМІКИ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ТА ЗЕМЛЕГОСПОДАРЮВАННЯ

О. О. ТРЕГУБОВА

(Полтавська державна аграрна академія)

Анотація. У статті розглянуто земельні ресурси як важливу складову національного багатства України та наведені найважливіші нерозв'язані проблеми у земельних відносинах: парцеляція, неможливість капіталізації землі як базового активу, недосконалість законодавчої бази. Наведено розвиток наукової думки щодо реформування земельних відносин, питань сталого використання й охорони природних ресурсів, економіки землекористування та землевпорядкування в ринкових умовах, відносин власності та ринку земель сільськогосподарського призначення.

Ключові слова: земля, земельний ресурс, парцеляція, економіка землекористування та землевпорядкування, капіталізація землі, природний капітал.

Земельні ресурси України – важлива складова національного багатства, що знаходиться під особливою охороною держави. За земельними ресурсами наша країна є однією з найбільших країн Європи, а за якісним складом ґрунтів і біопродуктивністю угідь – однією з найбагатших держав світу [1]. Висока природна продуктивність ґрунтового покриву визначає провідну роль земельного фонду як одного з найважливіших видів ресурсів економічного розвитку та найціннішої частини національного багатства України, що потрібно вивчити, аби розвинути наукову думку з питань економіки землекористування, землевпорядкування та землевпорядкування з метою виявлення актуальних питань.

Питання дослідження розвитку земельних ресурсів і землекористування є предметом до-

слідження багатьох учених. Серед них значну увагу цим питанням приділяють такі вчені: А. М. Третяк, В. М. Другак, С. І. Дорогунцов, О. С. Новоторов, Т. С. Ніколаєнко, О. М. Чечель і багато інших. Розвиток і реформування земельних ресурсів, економічні земельні інтереси та відносини потребують подальшого розгляду та вивчення, що свідчить про актуальність теми та зумовлює вибір напряму дослідження в науковому і практичному аспектах.

Мета статті – виявити нерозв'язані проблеми у земельних відносинах і питаннях, що потрібно ще досліджувати.

На сьогодні Україна має близько 0,45 % світового земельного фонду, однак при цьому рілля становить 2,4 % світової площі рілля. Україна посідає п'яте місце у світі за площею

сільськогосподарських угідь (41,8 млн га) після таких країн, як США, Росія, Китай і Канада. Також Україна знаходиться на третьому місці після Росії та Канади за площею ріллі на 100 мешканців країни [5].

За час проведення земельної реформи, що триває в Україні з 1991 р., відбулася демонополізація державної власності на землю, проведена реорганізація сільськогосподарських підприємств. Об'єктами реформування стали земельні ресурси майже 12 тис. господарств, а 7 млн селян набули права на земельну частку (пай) загальною площею майже 28 млн га. Понад 7 млн громадян отримали земельні ділянки для ведення особистого селянського господарства на площі 2,6 млн га, створено майже 42 тис. фермерських господарств, яким передано 4,3 млн га земель.

Розподіл сільськогосподарських земель серед колишніх працівників колективних сільськогосподарських підприємств призвів до їх парцеляції (подрібнення), що не створило умов для сталого соціально-економічного розвитку аграрної сфери. Також досить розпошеними опинились і землі державної власності. Через парцеляцію земель роз'єднані екологічні комплекси, юридично відокремлено сільськогосподарські угіддя від водних і лісових угідь, а також від інфраструктурних об'єктів. Нераціональні розміри землеволодіння, черезсмужжя, вкраплення дрібних ділянок інших власників у сформовані масиви земель агрогосподарств стримують оптимізацію сільськогосподарського землеволодіння та землекористування і не дають можливості поліпшити технологічні умови використання сільськогосподарських земель аграрними підприємствами.

Понад половину договорів оренди на земельні ділянки сільськогосподарського призначення укладені на строк до 5–6 років, що не призводить до ефективного господарювання на землі, здійснення видатків на заходи з охорони земель. Натомість призводить до зростання площ земель, що зазнали впливу ерозії. Понад 30 % земель охоплені різними формами ерозії [4].

Унаслідок неможливості іпотечного кредитування сільського господарства під заста-

ву земельних ділянок сільськогосподарського призначення, низька інвестиційна привабливість української аграрної економіки – усе це є великою проблемою, оскільки жорстко обмежує використання «землі» як «природного капіталу», серед авторів, які використовують цей термін, Х. Делі, Р. Костанца, П. Хоук та ін.

На сьогодні комерційні банки не можуть запропонувати сільськогосподарським товаровиробникам дешевого кредитування. Високі кредитні ставки (19–24 %) обумовлені тим, що банки надають кредити обов'язково під заставу, а враховуючи те, що на купівлю-продаж сільськогосподарських земель діє заборона, предметом застави є майбутній урожай, що пов'язано з високими ризиками. Консолідація цих земель [4] сприяла б підвищенню інвестиційної привабливості та економічній віддачі сільськогосподарських земель, подоланню наслідків надмірної парцеляції сільськогосподарських земель.

Серед найважливіших нерозв'язаних проблем у земельних відносинах залишається капіталізація землі як базового активу. Інвестування у виробничу сферу за умови криміналізованого та нерозвинутого земельного ринку України є ризиковим. Вітчизняний та іноземний бізнес демонструють готовність до більшого економічного освоєння території України, розвитку її інфраструктури, але лише за умови обґрунтованої територіальної організації господарства, гарантії стабільності земельної політики, досконалості правового базису землекористування.

В Україні не створена ринкова земельно-правова система, яка б гармонійно поєднувала адміністративні й ринкові механізми регулювання процесів розподілу земельних ресурсів і їх належної охорони [6].

Дослідження щодо формування ринку земель сільськогосподарського призначення в останні роки ведуться достатньо активно. Аналіз різних етапів реформування земельних відносин, створення відповідних умов для ефективного функціонування ринку земель сільськогосподарського призначення досліджує багато економістів-аграрників, серед яких І. І. Будзанов, І. С. Будзилович, П. І. Гайдучський, В. М. Заяць, О. М. Згурський, І. І. Лу-

кінов, Л. Я. Новаковський, П. Т. Саблук, А. Г. Тихонов, М. О. Тонюк, В. М. Трегубчук, М. М. Федоров.

Питання сталого використання й охорони природних ресурсів України в сучасних умовах посилення глобалізаційних процесів і трансформації суспільних відносин розглядаються в колективній монографії під редакцією Б. М. Данилишина [1]. Ця монографія присвячена дослідженню земельних ресурсів в умовах сучасного господарювання, розробці концептуальних положень і стратегії формування ефективного землекористування.

Аналіз відносин власності досліджували західні вчені та сформували концепцію так званої «Теорії прав власності» у 60–70-х рр. ХХ ст., яка розвивається надалі як теоретична і методологічна основа нових напрямів економічного аналізу – теорії менеджменту організацій, нової економічної історії та теорії власності у зв'язку з трансформацією економіки агропромислового комплексу. Поняття власності поєднує подвійну сутність, яка характеризується, з одного боку, визначеністю права приналежності, володіння та розпорядження, а з другого – як специфічного джерела доходу. Біля витоків вищевказаної теорії стояли відомі американські економісти Р. Коуз і А. Алчян, Й. Барцель, Л. де Алессі, О. Вільямсон, Г. Демсець, Д. Норт, С. Пейович, Э. Фьюрбач та ін. У сучасних умовах ці відносини потрібно ще досліджувати.

У вивчення теоретичних, методологічних і методичних питань економіки землекористування та землевпорядкування в ринкових умовах вагомий внесок зробили А. М. Третяк і В. М. Другак [8]. Велику увагу науковці приділяють основам раціоналізації землекористування, механізмам розподілу ресурсів і ціноутворенню землі в ринковій економіці. Досліджений вплив соціально-економічних і екологічних чинників на раціоналізацію землекористування. Обґрунтовуються принципи, критерії і показники оцінки ефективності землекористування та землевпорядкування у процесі організації сільськогосподарських земель володіння.

Теоретичні передумови формування сучасних земельних відносин ринкового типу та

роль у цих процесах землеустрою розкриті в монографії А. М. Третяк [9], де на основі аналізу численних документальних джерел розкриваються земельні відносини і землеустрій на території України у ХVІІ–ХХ ст. і їх розвиток у період незалежності нашої держави.

Питання теоретичних і практичних аспектів збереження, відтворення та ефективного використання земельних ресурсів в аграрному секторі економіки відображені в наукових працях вітчизняних і зарубіжних учених, а саме: В. Г. Андрійчук, В. П. Галушко, О. Д. Гудзинський, С. І. Дем'яненко, Д. С. Добряк, О. Ю. Єрмаков, М. В. Калінчик, С. М. Кваша, Ф. Кене, М. Й. Малік, В. Я. Месель-Веселяк, У. Петті, П. Прудон, А. М. Третяк, А. Тюрго, О. В. Шкільов, О. М. Шпичак, В. В. Юрчишин та ін.

У працях названих учених земельні ресурси розглядаються як одна зі складових ресурсного потенціалу, що забезпечує функціонування сільськогосподарських підприємств. Однак проблеми власності на земельні ресурси та її вплив на ефективність діяльності сільськогосподарського підприємства, а також обіг земельних ресурсів, їх збереження та інтенсифікації виробництва, залишається малодослідженою.

Питанням організації і функціонування підприємств в умовах трансформації земельних відносин присвячено наукові праці таких економістів: В. Амбросова, А. Вервейка, В. В'юна, П. Гайдуцького, А. Гальчинського, В. Горлачука, Г. Гуцуляка, А. Даниленка, Д. Добряка, В. Зіновчука, М. Калінчика, Л. Новаковського, О. Онищенко, Б. Пасхавера, Л. Романової, П. Саблука, А. Сохничка, М. Федорова, В. Юрчишина та ін. Дослідження зосереджені переважно на економічних аспектах адаптації сільськогосподарських підприємств доринкових умов. Узагальнено ряд теоретичних і прикладних підходів до розв'язання проблем організації виробництва, становлення форм господарювання, соціально-економічних і земельних відносин.

Найважливішими й досі не розв'язаними проблемами у земельних відносинах залишається капіталізація землі як базового активу. Питання економічного обігу сільськогоспо-

дарських земельних ресурсів, організаційного розвитку підприємств на засадах їх функціонування на основі приватної власності та орендних відносин, а також перспективи скасування мораторію на купівлю-продаж земель сільськогосподарського призначення потребують наукового вивчення та подальшого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України / Б. М. Данілішин, С. І. Дорогунцов, В. С. Міщенко та ін. – Київ : РВПС України, 2003. – 457 с.

Pryrodno-resursnyi potentsial staloho rozvytku Ukrainy / B. M. Danilishyn, S. I. Dorohuntsov, V. S. Mishchenko ta in. – Kyiv : RVPS Ukrainy, 2003. – 457 s.
2. Дорогунцов С. І. Оцінка земельно-ресурсного потенціалу України і проблеми забезпечення його ефективного використання / С. І. Дорогунцов, О. С. Новоторов, Т. С. Ніколаєнко // Наукова доповідь НАН України, РВПС України. – Київ, 1999 – С. 82.

Dorohuntsov S. I. Otsinka zemelno-resursnoho potentsialu Ukrainy i problemy zabezpechennia yoho efektyvnoho vykorystannia / S. I. Dorohuntsov, O. S. Novotorov, T. S. Nikolaienko // Naukova dopovid NAN Ukrainy, RVPS Ukrainy. – Kyiv, 1999 – S. 82.
3. Про охорону земель : Закон України від 19 черв. 2003 р. № 962-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 349.

Pro okhoronu zemel : Zakon Ukrainy vid 19 cherv. 2003 r. № 962-IV // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 2003. – № 39. – St. 349.
4. Про обіг земель сільськогосподарського призначення [Електронний ресурс] : Пояснювальна записка до проекту Закону України. – Режим доступу: civic.kmu.gov.ua/consult_mvc_kmu/.../attach-2302-720093827.doc. – Назва з екрана.

Pro obih zemel silskohospodarskoho pryznachennia [Elektronnyi resurs] : Poiasniuvalna zapyska do proektu Zakonu Ukrainy. – Rezhym dostupu: civic.kmu.gov.ua/consult_mvc_kmu/.../attach-2302-720093827.doc. – Nazva z ekrana.
5. Проблеми ефективного функціонування АПК в умовах нових форм власності і господарювання / за ред. П. Т. Саблюка. – Київ : Ін-т аграрної економіки УААН, 2001. – Т. 1. – 386 с.

Problemy efektyvnoho funktsionuvannia APK v umovakh novykh form vlasnosti i hospodariuvannia / za red. P. T. Sabliuka. – Kyiv : In-t ahrarnoi ekonomiky UAAN, 2001. – T. 1. – 386 s.
6. Розвиток ринку земель сільськогосподарського призначення в Україні / за ред. Я. А. Жаліла. – Київ : НІСД, 2011. – 29 с.

Rozvytok rynku zemel silskohospodarskoho pryznachennia v Ukraini / za red. Ia. A. Zhallila. – Kyiv : NISD, 2011. – 29 s.
7. Стан і перспективи розвитку земельних ресурсів в Україні / О. М. Чечель // Теорія та практика державного управління. – 2010. – Вип. 1. – С. 228–236. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Trpdu_2010_1_34.pdf. – Назва з екрана.

Stan i perspektyvy rozvytku zemelnykh resursiv v Ukraini / O. M. Chechel // Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia. – 2010. – Vyp. 1. – S. 228–236. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Trpdu_2010_1_34.pdf. – Nazva z ekrana.
8. Третяк А. М. Наукові основи економіки землекористування і землевпорядкування / А. М. Третяк, В. М. Другак. – Київ : ЦЗРУ, 2003. – 337 с.

Tretiak A. M. Naukovi osnovy ekonomiky zemlekorystuvannia i zemlevporiadkuvannia / A. M. Tretiak, V. M. Druhak. – Kyiv : TsZRU, 2003. – 337 s.

9. Третяк А. М. Історія земельних відносин і землеустрою в Україні : навч. посіб. / А. М. Третяк – Київ : Аграрна наука, 2002. – 280 с.
- Tretiak A. M. Istoriiia zemelnykh vidnosyn i zemleustroiui v Ukraini : navch. posib. / A. M. Tretiak – Kyiv : Ahrarna nauka, 2002. – 280 s.

О. А. Трегубова (Полтавская государственная аграрная академия). Развитие научной мысли по вопросам экономики землепользования и земледохозяйствования.

Аннотация. В статье рассмотрены земельные ресурсы как важная составляющая национального богатства Украины и приведены важнейшие нерешенные проблемы в земельных отношениях: парцелляция, невозможность капитализации земли как базового актива, несовершенство законодательной базы. Приведено развитие научной мысли относительно реформирования земельных отношений, устойчивого использования и охраны природных ресурсов, экономики землепользования и землеустройства в рыночных условиях, отношений собственности и рынка земель сельскохозяйственного назначения.

Ключевые слова: земля, земельный ресурс, парцелляция, экономика землепользования и земледохозяйствования, капитализация земли, природный капитал.

O. Tregubova (Poltava State Agrarian Academy). Development scientific understanding of land use economics and land activities.

Summary. The article deals with land resources as an important part of Ukrainian national wealth. The author presented the most important unsolved problems in land relations: parcelling, failure to capitalization of land as the underlying asset, imperfect legislation. Shows the development of scientific views on land reform, sustainable use and protection of natural resources, economics land use and land management in market conditions, property relations and market agricultural lands. Detected issues requiring further research and scientific study.

Keywords: land, land resource, parcelling, the economics of land use and land management, capitalization of land, natural capital.